

**Esitelmä Suomen Suomen Sotahistoriallisen seuran
yleisöluentosarjassa 16.11.2011, klo 18, Sibeliuksen lukion juhlasali
FT Mikko Karjalainen**

HYÖKKÄYS KANNAKSELLA 1941 – LENINGRADIN VALTAUS?

Karjalan kannas. Maan toiseksi suurin kaupunki – Viipuri (asukkaita vuonna 1939, **80 000**). Jos suomalaisilta olisi 22.6.1941 kysytty, että mitä Suomen pitäisi nyt tehdä, kun Neuvostoliiton ja Saksan välillä on syttynyt sota, niin vastaus olisi todennäköisesti ollut. ”Muust en tiijä, mut Viipur myö otetaan takasi, makso mitä makso!

Esitelmän aikana vallataan Karjalan kannas ja nostetaan esille ne tapahtumat, joiden myötä eteneminen tapahtui, sekä otetaan lopuksi kantaa siihen, miten Suomen sodanjohto suhtautui Leningradin valtaukseseen.

Samalla on kuitenkin muistettava, että Karjalan kannaksen ja ennen kaikkea Viipurin takaisin valtaaminen oli se tavoite, jonka suomalaiset halusivat saavuttaa. Esityksessä käsitellään luonnollisesti hyökkäyksen etenemistä, mutta toisaalta tuodaan myös esille ne ongelmat, joita erityisesti operaation suunnittelussa ja toimeenpanossa ja toimeenpanon valvonnassa nimenomaan Päämajan näkökulmasta tapahtui.

Kannaksen operaation lopputulos oli kiistatta onnistunut. Kannas saatiin vallattua, ja suurelta osin rintamalinja asettui jopa kauemmas itään, mistä talvisodan aikana oli jouduttu vetäytymään. Mutta hinta oli kova.

Suomalaisten tappiot kenraalimajuri Taavetti Laatikaisen komentaman II Armeijakunnan ja kenraaliluutnantti Lennart Oeschin komentaman IV Armeijakunnan osalta olivat heinä-, elo- ja syyskuussa 1941, eli juuri silloin, kun kyseiset joukot hyökkäsivät Kannakselle, yhteensä kaatuneina ja haavoittuneina noin 22 000 miestä. Uhri, joka Kannaksen takaisin ottamisesta maksettiin, oli erittäin kallis. Vihollisen tappioiksi arvioitiin vastaavasti noin 33000 miestä.

Ennen kuin tarkastellaan Kannaksen valtausoperaatiota lähemmin, on taustaksi pohdittava hieman sitä, minkälaisessa tilanteessa Suomen armeija jatkosodan sitten oikein aloitti kesällä 1941? Taustalla oli tietysti talvisodan kokemukset. Ne kokemukset olivat käytännössä kokemuksia puolustussodasta. Kuin ihmeen kaupalla ylivoimaisen vihollisen hyökkäys oli kyetty pysäyttämään, joten sotilasjohdossa oli kesällä 1941 selvä käsitys siitä, että mikäli uusi sota syttyisi, ei siitä pelkästään omin voimin tultaisi selviämään.

Niin ikään on havainnoitava se tosiseikka, että Suomen armeijan operaatiosuunnitelmat olivat kevääseen 1941 saakka puolustuksellisia. Vasta kesäkuun puolivälin jälkeen operaatiosuunnitelmia alettiin muuttaa hyökkäyksellisiksi. Suunnitelmien muuttaminen puhumattakaan niiden toimeenpanosta ei onnistunut hetkessä, joten rehellisesti todettuna kesäkuun lopulla 1941 Suomen armeija ei vielä käytännön tasolla ollut valmis hyökkäyssotaan. Ilman, että saksalaiset olisivat vastanneet pohjois-

Suomen rintamasta, ei suomalaisilla olisi ollut resursseja Kannaksen valtausoperaatioon.

Sota syttyi 25.6.1941, jo muutamaa päivää myöhemmin, heinäkuun alussa Päämajassa oli jo selvää miten tuleva hyökkäys tultaisiin rytmittämään ja millä aikataululla hyökkäys Kannaksella aloitettaisiin. Kenraaliluutnantti Heinrichsin alaisuuteen muodostettu Karjalan Armeija hyökkäisi kuitenkin Laatokan pohjoispuolella ensin.

Käytännössä hyökkäyksen vaiheittainen aloittaminen johtui rajallisista voimavaroista, toisaalta myös siitä, että suomalaisilla ei ollut aikaisempaa kokemusta laajamittaisten hyökkäysoperaatioiden toteuttamisesta.

Painopisteen luominen yhdelle rintamanosalle kerrallaan aiheutti Kannaksen suunnalla sen, että siellä siis odotettiin Karjalan Armeijan hyökkäyksen edistymistä. Heinäkuun kuluessa II Armeijakunnan ryhmitystä vahvistettiin IV Armeijakunnan kustannuksella siten, että 10. Divisioona alistettiin sille ja heinäkuun lopulla Ilmavoimien painopiste siirrettiin Laatokan karjalasta II Armeijakunnan kaistalle. Ilmavoimien tehtävä oli hyvin yksiselitteinen. Tehtävänä oli joukkojen suojaaminen hyökkäyksen edetessä.

Voimasuhteet Kannaksen vastaisella rintamanosalla olivat jalkaväkidivisioonien osalta suomalaisille 7–5, mutta ilmavoimien, tykistön ja panssarivoimien osalta ylivoima oli vihollisella.

Kenraali Laatikaisen II Armeijakunnan hyökkäys kohti Laatokkaa alkoi 31.7.1941 (Muutamaa päivää aikaisemmin Karjalan Armeijan hyökkäys oli pysäytetty Tuuloksen tasalle).

Päämajan operatiivinen johto halusi olla hyvin tarkoin selvillä operaation etenemisestä. Hyökkäyspäivänä Mannerheim matkusti yhdessä päämajoituspäällikön Airon ja maavoimatoimiston esikomendantin, majuri Peitsaran kanssa II Armeijakuntaan seuratakseen hyökkäysliikkeen kehitystä. Mannerheimin viesti Laatikaiselle oli erittäin selvä. Tykistöä piti käyttää mahdollisimman tehokkaasti, jotta omat tappiot pystyttäisiin pitämään mahdollisimman vähäisinä. Päämajassa oli siis päivittäisten tilanneilmoitusten lisäksi myös omakohtaisesti kerättyä informaatiota hyökkäysoperaation alkuvaiheista. Ylipäänsä elokuun alkupäivinä Päämajan mielenkiinto oli II Armeijakunnan hyökkäyksessä. Karjalan Armeijan hyökkäys oli nyt pysähdyksissä ja Päämajassa seurattiin tiiviisti sitä, miten hyökkäys Kannaksen rintamalla lähtee käyntiin.

Hyökkäys käynnistyi siis 31.7. Hyökkäys kohti Laatokan rantaa ei suinkaan ollut pelkkää suoraviivaista etenemistä. Jos Laatokan koillispuolella Karjalan Armeijan osalta voitiin puhua suomalaisittain ”salamasodasta”, eteneminen kohti Laatokkaa tapahtui sen sijaan hyvin hitaasti.

Laatikaisen johtamistapaa on arvosteltu paljonkin ennen kaikkea vuoden 1944 kesän tapahtumien osalta, jolloin hän toimi Kannaksella IV Armeijakunnan komentajana, mutta myös hyökkäysvaiheen osalta hänen toimintansa herättää ihmettelyä. Päämajan operatiivinen johto ei ollut II Armeijakunnan toimintaan kovinkaan tyytyväinen ennen kaikkea Hiitolan suunnalla, johon oli lähestulkoon onnistuttu motittamaan kaksi vihollisdivisioonaa. Päämajoituspäällikkö Airo tarttuikin Mikkelin keskuskansakoululla puhelimeen ja antoi 12.8. II Armeijakunnan esikuntapäällikkö, eversti Takkulalle puhelimitse käskyn, että *”Suorasuuntaustykkien avulla vihollisen evakuointi on estettävä Kilpolan saaristosta.”*

Vasta tällöin Armeijakunnan johto tuntui heräävänsä siihen tosiasiaan, että vihollinen oli karkaamassa käsistä. Käytännössä sama vihollinen oli vastassa muutamaa viikkoa myöhemmin etelä-Kannaksella, joten suomalaisten kannalta tapahtunutta saattoi pitää selkeänä epäonnistumisena.

Se miksi kiinnitin juuri tähän seikkaan huomiota, johtuu siitä, että vastaavankaltaisia tapahtumia, joissa vihollinen onnistui vetämään joukkojaan pois taistelukelpoisina, vaikka joukot olivat periaatteessa jo lähes täysin motissa, tapahtui jatkosodan hyökkäysvaiheessa useita (mm. Sortavalan suunta, Porlampi, Pyhäjärvi-Nirkka). Onkin nähtävissä, että pienet, komppanian tai pataljoonan voimin tehdyt saarroshyökkäykset

onnistuivat erittäin hyvin, mutta divisioonan tai armeijakunnan voimin tehdyissä esiintyi nimenomaan johtamiseen liittyviä ongelmia.

Kannaksen valtaamisen osalta Hiitolan suunta oli joka tapauksessa sivusuunta, sillä 15.8. Päämajan operatiivisen osaston päällikkö, otti yhteyttä Takkulaan ja muistutti, että sillanpääasema Vuosalmelta oli otettava haltuun nopeasti. Seuraavana päivänä II Armeijakunta antoi oman hyökkäyskäskeynsä, jossa tavoitteena oli sillanpään ottaminen Vuosalmelta.

Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimistossa majuri Peitsara kirjoitti merkitsi käskeyn marginaaliin seuraavana päivänä lakonisesti ”kuten käsketty”. Oli selvää, että Päämajan operatiivinen johto piteli II Armeijakuntaa hyvin tiukoissa ohjaksissa. Samalla, kun Päämajasta annettiin uusia käskeyjä, vanhojen tavoitteiden, kuten tässä tapauksessa Kilpolan suunnan selvittäminen jäi toissijaiseksi uuden tehtävän rinnalla. Tällainen toimintatapa on nähtävissä toistuvasti muun muassa Kannaksen operaatioissa. Uusi tehtävä tuli ensisijaiseksi ennen kuin vanha tehtävä oli ehditty suorittaa loppuun.

Kuriositeettina voisi mainita, että hyökkäyssota vaatii myös luovaa ongelmanratkaisukykyä. 15. Divisioonan operatiivisen osaston päällikkönä toiminut majuri U.S. Hahti, joka sittemmin vuonna 1943 siirrettiin Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimiston päälliköksi, kirjoitti päiväkirjaansa, että välillä oma kärkipataljoona oli teillä tietymättömillä, onneksi sen liikkeistä saatiin tarkimmat tiedot viholliselta kaapatuista ja

avatuista sanomista, joista kävi ilmi missä suomalaisten joukkojen kärki eteni. Käytännössä suomalaisten radiotiedustelu pystyi lukemaan kesällä 1941 vihollisen radioviestejä armeija-armeijakunta-divisioona-tasolla.

Joka tapauksessa 23.8.1941 II Armeijakunta saavutti Vuoksen Kiviniemessä. Alasin oli valmiina, kun IV Armeijakunta aloittaisi moukarointinsa Viipurin valtaamiseksi.

IV armeijakunnan komentajana toimi kenraaliluutnantti Oesch ja esikuntapäällikkönä eversti Nihtilä. Hän totesi sotien jälkeen Kannaksen valtausoperaation suunnittelusta seuraavasti: *”Muodostui heti suunnitelma, että me hyökkäämme Vuoksen länsipuolitse saarrostavasti ja pyrimme katkaisemaan yhteydet Viipurin etelä- ja kaakkoispuolella. Laskimme, että Viipurinlahden ylitse emme tule pääsemään ja että Viipuria vastaan ei myöskään kannata hyökätä, mutta sen sijaan Viipuriin itäkautta.”*

Nihtilä lähetti jo 1.heinäkuuta suunnitelman hyökkäysvalmisteluista Airoille hyväksyttäväksi. Päämajan operatiivinen johto teki suunnitelmaan joitain pieniä tarkennuksia, mutta isot linjat lyötiin lukkoon IV Armeijakunnan esityksen mukaisesti. Hyökkäyksen painopiste olisi Viipurin pohjoispuolella.

Suunnitelma oli siis IV Armeijakunnan laatima ja se vain hyväksyttiin Päämajassa. On nähtävissä, että Nihtilän rooli hyvin keskeinen tämän operaation suunnittelussa. Olihan hän toiminut Päämajassa koko

talvisodan Airon lähimpänä alaisena, joten hänellä oli niin Airon kuin sitä kautta myös Ylipäällikön luottamus. Päämajan operatiivinen johto ja IV Armeijakunnan johto keskustelivat tulevasta hyökkäyksestä 16.8., jonka jälkeen Oesch antoi käskynsä Divisioonien komentajille.

IV Armeijakunnan hyökkäysvalmius oli elokuun puolivälin jälkeen ratkaisevasti parempi kuin sodan syttyessä vajaa kaksi kuukautta aikaisemmin. Tuolloin eversti Nihtilä oli nimittäin viestittänyt Päämajan operatiiviselle johdolle, että IV Armeijakunta ei ollut vielä valmis hyökkäämään. Miehistöaines oli epätasaista, ja miehistö sekä päällystö, siis reserviläiset hyökkäyssodan taitojen suhteen heikkotasoisia. Samankaltaisia ongelmia esiintyi muuallakin kuin pelkästään IV Armeijakunnassa.

Jos yleisesti sanotaan, että Neuvostojoukkojen taso oli täysin toista vuonna 1944, kun se oli ollut vuonna 1941, puhumattakaan talvisodasta, oli suomalaisten joukkojen hyökkäysvalmius aivan toista elokuun lopulla 1941, verrattuna sodan alkuviikkoihin. Kuten jo aikaisemmin totesin, suomalaiset joukot eivät olleet sodan syttyessä kesäkuun lopulla valmiita hyökkäyssodankäyntiin, mutta muutaman kuukauden kuluttua tilanne oli täysin toinen.

Elokuun puolivälissä tilanne oli kehittynyt siten, että hyökkäysvalmistelut oli suoritettu. IV Armeijakunta odotti vain ylipäällikön käskyä hyökkäyksen aloittamiseksi. Niin Airo kuin muukin Päämajan

operatiivinen johto olisi halunnut antaa kenraali Oeschille vapauden aloittaa hyökkäys oman, parempaan tilannekuvaan perustuvan näkemyksensä mukaisesti, mutta ylipäällikkö piti päänsä. Hyökkäys alkaisi hänen käskystään 22.8.1941.

Suunnitelma oli hyvin yksinkertainen. Saarretaan Viipuri pohjoisen kautta, katkaistaan peräytymistiet Leningradin suuntaan, jolloin Viipuria puolustavat joukot ovat motissa. II Armeijakunta oli luonut edellytykset etenemällä Vuokselle pohjoisesta.

Eteneminen tapahtui maarintamalla hyvin nopeasti, mutta yhtä asiaa ei ollut huomioitu tarpeeksi tarkasti, nimittäin meririntamaa. Hyökkäyksen aloitusta seuraavana päivänä 23.8.1941 IV Armeijakunnan johto heräsi siihen tosiasiaan, että olisikin mahdollista muodostaa kaksipuoleinen saarroitus. Se olisi mahdollista toteuttaa suorittamalla ylimenohyökkäys Viipurin lahden yli Viipurin kaakkoispuolelle.

Ennakkosuunnittelun laiminlyönti kostautui siten, että vaikka ylimeno Viipurin lahdella Lihaniemen kohdalta onnistui jopa yli odotusten, ei vihollisen vetäytymistä kohti Koivistoa pystytty täysin estämään, vaikka Viipuria puolustanut vihollinen oli onnistuttu saartamaan Porlammen alueelle syntymässä olleeseen suurmottiin.

Jos ylimenohyökkäys onnistui sinänsä hyvin, niin samaa ei voi sanoa Kuparsaaren eli Kaakon suunnasta kohti Viipuria edenneen Kevyt Prikaati

Tiaisen toiminnasta. Eversti Tiainen halusi olla se, joka valloittaa Viipurin ja käänsi Prikaatinsa idästä kohti Viipuria, vaikka hänen tehtävänsä oli Armeijakunnan suunnitelman mukaisesti katkaista vihollisen etenemistiet Viipurista Leningradin suuntaan, mukaan lukien Viipuri-Leningrad-rautatie.

Tässä tapauksessa myös Päämajan operatiivisen johdon valvonta petti, sillä se oli alistanut prikaatin II Armeijakunnalle, eikä prikaatiin saatu käytännössä minkäänlaista yhteyttä ensimmäisen hyökkäysvuorokauden aikana. Johtaminen vaati toimivia viestiyhteyksiä.

Käytännössä kyseiset johtamisongelmat aiheuttivat sen, että Vihollinen pystyi vetäytymään Viipurista ennen kaikkea rantatien suunnassa kohti Koivistoa ja sieltä omien joukkojen yhteyteen eri lähteiden mukaan jopa yli 10 000 vihollista. Taas kerran iso osa vihollisjoukoista onnistui kuitenkin vetäytymään taaksepäin siten, että ne olivat uudelleen edessä, kun taistelut jatkuivat etelä-Kannaksella.

Päämajan operatiivinen johto antoi IV Armeijakunnalle suoraa palautetta Porlammen motin suhteen, mutta Oesch sen sijaan näki luonnollisesti asian toisin. Hänen mukaansa: *...Vain mitättömiä osia näiden divisioonien eri joukko-osastoista on päässyt vetäytymään Koiviston alueelle...*” Sotapäälliköt näkevät asiat usein eri tavoin eri näkökulmasta.

Hyökkäysryhmitys näkyy oheisessa kartassa ja kokonaisuudessaan voi todeta, että Viipurin puolustuksen murruttua Suomalaisten eteneminen tapahtui kannaksella hyvin nopeasti. Syyskuun alkuun mennessä oli edetty jo vanhojen rajojen ylikin. Vihollisen vastarinta kuitenkin tiivistyi mitä lähemmäs Leningradia edettiin ja omien tappioiden kasvamisen pelossa ylipäällikkö antoi 4.9.1941 käskyn puolustukseen siirtymisestä. Joukkojen edettyä määrätuille puolustuslinjoille oli siirryttävä puolustukseen, vältettävä tappioita ja järjestettävä joukoille lepoa.

Tämän jälkeen Kannaksella alkoi käytännössä odottava asemasotavaihe. Kannaksen valtausoperaatio oli kaksivaiheinen. Ensin II Armeijakunta kohti Laatokan rantaa ja Vuoksea. Toisessa vaiheessa IV Armeijakunta kohti Viipuria ja siitä sekä II että IV Armeijakunta vahvistettuna I Armeijakunnalla yhdessä eteenpäin.

Miten operaation eteneminen nähtiin reaaliaikaisena Päämajassa, Mikkelissä, keskuskansakoululla jossa päämajan operatiivinen johto työskenteli. Vuoteen 1943 saakka tilannekarttaa ylläpidettiin operatiivisella osastolla komppanian tarkkuudella, kunnes siirryttiin pataljoonan tarkkuuteen. Kaksi kertaa päivässä päämajaan välitettyjen tilanneilmoitusten avulla Päämajan ylin johto sai lähes reaaliaikaisen informaation siitä, miten hyökkäys eteni – myös Kannaksen operaatiosta.

Vuoden 1941 loppuun mennessä Suomalaisten hyökkäys oli pysähtynyt Kannaksen lisäksi muillakin rintamaosilla. Lopuksi tarkastellaan vielä

hieman sitä, millaisia suunnitelmia kannaksella oli syyskuun 1941 jälkeen ja mikä ylipäällikkö Mannerheimin näkemys Leningradin osalta oli.

Hyökkäyksen pysähtyminen syyskuun alussa 1941 Kannaksen suunnalla on jälkikäteen nähty siten, että suomalaiset pysäyttivät vapaaehtoisesti etenemisen, koska Mannerheim ei halunnut hyökätä Leningradia vastaan. Tosiasiassa pysähtymisen syy oli se, että vihollisen puolustuksen tiukentuessa ei haluttu edetä omien lisääntyvien tappioiden pelossa. Suomalaisten oma aktiivisuuden puute ei kuitenkaan poistanut sitä tosiseikkaa, että saksalaisten toivottiin tekevän selvää Leningradista, jolloin suomalaistenkin eteneminen olisi mahdollista.

Mannerheim muun muassa ehdotti saksalaisten yhteysupseerina Suomen Päämajassa toimineelle kenraali Waldemar Erfurthille, että saksalaisten 163. Divisioona siirrettäisiin Laatokan Karjalasta Kannakselle. Divisioona, joka huollettaisiin Suomesta käsin, voisi hyökätä kohti Leningradia.

Vaikka Mannerheim antoi käskyn puolustukseen siirtymisestä Kannaksella jo 4.9.1941 Ei sen sanoma täysin näkynyt II Armeijakunnan komentaja Laatikaisen antamassa käskyssä, johon tulevat tavoitteet oli kirjattu: ”*II Armeijakunta on saavuttanut sille annetun tavoitteen. Armeijakunta asettuu toistaiseksi puolustukseen lohkolle... valmistautuen myöhemmin määrättävänä ajankohtana lopullisesti murtamaan vihollisen vastuksen.*” Syyskuun puoliväliin mennessä Laatikaisen näkemys muuttui

varovaisemmaksi ja hän korosti oman puolustuksen vahvistamista vihollisen hyökkäysyritysten varalta

Jatkumona voi todeta, että vielä niinkin myöhään kuin syys-lokakuussa 1942 kenraali Talvela viestitti Mannerheimille, että aikaisempien keskustelujen mukaisesti hän on valmiina siirtymään yhdessä mahdollisten suomalaisasiantuntijoiden kanssa saksalaisten yhteyteen ja antamaan asiantuntija-apua saksalaisten hyökkäysoperaation Leningradia vastaan alettua.

Mitä edellä esitetyistä esimerkeistä, joihin voi vielä lisätä suomalaisten osallistumisen ja tehdyt valmistelut saksalaisten suunnittelemaan hyökkäykseen Syväriltä etelään syksyllä 1941 ja suomalaisten osallistumisen Laatokan laivasto-operaatioon vuonna 1942, on sitten pääteltävissä. Mikä oli Suomen sodanjohdon ja ennen kaikkea Ylipäällikkö Mannerheimin asennoituminen mahdolliseen Leningradin valtaukseen? Aikaisemmin Mannerheimin käsitys on kiteytetty siten, että hän halusi pysytellä erossa hyökkäyksestä Leningradiin. Olen kuitenkin väitöstitkimyksessäni osoittanut, että kyseinen tulkinta ei ole täysin oikea. Suomen sodanjohto nimittäin tuki ylipäällikkö Mannerheimin johdolla saksalaisia Leningradin valtaamiseksi, vaikka suomalaiset eivät itse halunneet toimia aktiivisesti.

Viitteitä siitä, että Suomen armeijan Päämajassa olisi tehty konkreettisia suunnitelmia Leningradin valtaamiseksi, ei ole nähtävissä, mutta

Ylipäällikkö Mannerheimin ja muun sodanjohdon toiminta niin Kannaksen, Sorokan ja Laatokan laivasto-operaation yhteydessä tukee käsitystä, jonka mukaan suomalaiset olivat halukkaita etenemään sekä Kannaksella Leningradin suuntaan että muillakin rintamaosilla, mikäli vihollisen vastarinta olisi heikentynyt saksalaisten hyökkäyksen vaikutuksesta. Saksalaisten olisi pitänyt hoitaa varsinainen hyökkäys.

Ylipäällikkö ja tasavallan presidentti vierailivat Kannaksella lokakuun alkupuolella 1941. Voi vain kuvitella, kuinka ristiriitaiset tunnelmat vallitsivat. Hyökkäys oli onnistunut, Karjalan kannas on jälleen meidän, mutta millä hinnalla. Esimerkiksi kenraali Oeschin IV Armeijakunnan oman tappioutilaston mukaan sodan alusta 21.8.1941 saakka, siis hyökkäyksen alkuun saakka tappiot olivat noin 2 900 miestä ja hyökkäyksen aikana 22.8.–3.9.1941 noin 3 700 miestä. Hyökkäystä edeltäneen vaiheen tappioihin, joita pidettiin osittain turhina, oli armeijakunnan esikuntapäällikkökin kiinnittänyt huomiota. Kokonaisuudessaan ensimmäisen kolmen ja puolen kuukauden tappiot ovat kaatuneina noin 23000 miestä, lähes saman verran kuin Talvisodassa. Jos hyökkäyksen hintaa tarkastellaan vielä tarkemmin, niin Sodan loppumisesta ei ollut vielä minkäänlaisia merkkejä!